

Inasélet, 1933

Balázs Péter rajza (1946)

A brassói Új Idő két érdekes részletet újított fel Kurkó Gyárfás 1949-ben megjelent Nehéz kenyér című regényéből, mely egy székely legényke felcseperedését mutatja be egészen addig, míg falujából a városba elindulni kényszerül.

A brassói újraközlésre előbb Beke György figyelt fel a bukaresti Előre hasábjain, majd egy vasárnapi mellékleten Méliusz József méltatta Egyetlen lobbanás cím alatt magát az elfelejtett regényt. „A NEHÉZ KENYÉR 339 oldalának minden lapja, minden mozzanata — olvassuk a megemlékező esszében — figyelmeztet: nem fikciók ápolása a dolgunk: az igazat, csak az igazat, a tényszerűt, a valóságosat mondjuk ki önmagunkról. De, hogy ez az igaz és való milyen tündéri villódzással tud megszólalni e könyvben, az... nemcsak az írói véna és tehetség szerencsés struktúrájának köszönhető..., (hanem) annak is, hogy ez a

regénybe fogott életdarab elidegeníthetetlenül, a szó legteltesebb értelmében azonos volt és maradt a népélettel, egy páratlan magyar etnikai struktúrával, amely nyelvében önmagához leghívebben, metaforákban fejezi ki önmagát.“ Ilyen elismerés után nem érdektelen a könyv önéletrajzi jellegű — mindenestre személyi tapasztalatokon alapuló — tematikájának továbbvezetése.

A kéziratban maradt folytatás most került elő Kolozsvárt, Gaál Gábor lektori megjegyzéseivel a gépirói másolaton. A még megcímzetlen, mintegy 400 lap terjedelmű munka két kis székely fiúról szól: gyalog érkeznek Brassóba s beállnak egy gyárba. A két inas, Gyuri és Inre, kommunista ifjúmunkások közt nő fel, s átéli mindazt, ami ma már történelem. A második Kurkó-regény módszertani szempontból a negyvenes évek végén divatozott „mozgalmi irodalom“, ma már sokban túlhaladott naturalizmusa azonban dokumentum-értékével újra feljegyeltet szerzőjének alkotó képességeire.

Az alább közölt részlet a két székely inasgyerek első nagy csalódását mutatja be, bizonyára személyes élményekre való emlékezés alapján.

Balogh Edgár

Hajnal felé járt az idő, mire Gyuri az előző napokat végigálmodta. Éppen a vásárban izgult Matyi bácsi vesztesége miatt, s már félig-meddig bele is ébredt az izgalmakba.

— Vajon én most hol lehetek? — gondolkozott magában.

A lábánál mozgást érzett. Kissé felfigyelt. Imre horkolt mellette, a szomszédos ágyból is mély lélegzés hallatszott. Oldalt fordult, hogy éjszakáját még megtoldja egy kis reggeli álommal, de a másik pillanatban a mozgás megismétlődött. Ezúttal végig is futott rajta valami. Mire

észrevette magát, már a fején volt. Hozzákapott, puha test csúszott ki a keze alól. Rémülten ugrott fel a priccsról, s fejét a gerendába csapta.

— Mit hánykolódsz, te? — ébredt meg Imre is. — Mondám az este, hogy ügyelj a gerendára.

Gyuri ordítani szeretett volna, de az ismeretlen szomszédokra gondolt. A másik ágyból újra forgolódás hallatszott. Erre Imre is felült.

— Fel kéne kelni — mondta Gyuri.

— Mások cs laknak a házba, nemcsak mi — feleli Imre —, s még alusznak.

— Hogy a tűz égetné meg ezt a házat — szólalt meg Aracsi, az új vendég —, keljünk fel, vagy gyújtsunk lámpát, mert beléfáradtam a vakarózásba. Azt sem tudom, tetű-é vagy poloska, de nem hagy békén.

— Patkány az, nem tetű — mondja Gyurka —, az arcomra mászott.

— Ajaja... jaj azt a — ordította el magát Aracsi —, akkor rajtam is az futkároz.

— Gyújtsunk lámpát — javasolja Gyuri —, van-é gyufátok?

Egyszerre szálltak le az ágyból.

Lámpát gyújtottak, s megálltak egymás mellett. Aracsi megtörülte szemét, és félvállról nézett Gyurira. Ez meg szeme sarkából figyelte.

— Te vagy az a patkányos? — mondja Aracsi a melléig érő Gyurinak.

— Én... s te a tetves, ugye?

— Menj el te. Akkora vagy, mint az öklöm. Ha tudtam volna, hogy te vagy ott fenn, hát eddig régen meggyújtottam volna a lámpát... nem szenvedtem volna a sok csípést.

— De van még egy társam odafel.

— Lehet akár tíz is... az is akkora-é, mint te?

— Akkora hát.

— Nahát, ha nekem négy évig kell itt ülnöm, hát akkor ti tíz esztendő múlva is inasok lesztek — hancegett Aracsi.

— Mér lennének? Te hány esztendős vagy?

— Én tizennégy, de középiskolám is van s az én apám kántortanító.

— Az-é?

— A biza... Hát te hány esztendős vagy... vagy csak megcsöktél, s azért vagy ilyen kicsike?

— Mi tíz esztendősök vagyunk mind a ketten.

— Te is tíz, ő is tíz? — mutatott rájuk Aracsi az ujjával.

— A'hát.

— Akkor húszévesek vagytok — nyomott barackot a Gyuri fejére.

Imre az ágy tetejéről nézte a társalgást, s ahogy elhallgattak, ő is megszólalt.

— Ha a te apád kántor, akkor mért jöttél ide?

— Azért, hogy te csudálkozzál rajta — nézett fel. — Krrr... — mondta és ujjával Imre felé döfött. — Merre mentem volna?

— Papinasnak, vagy harangozónak — felelte Imre, s jót kacagott rá.

— Ne fogjon a csúfság, mert mindjárt patkányt dugok a gagyádba...

— Miért, te?

— Mert papinast akarsz belőlem csinálni. Nagyanyám is ezzel keser-

gette az életemet. Végül kaptam magam, s eljöttem. Itt van ne — mutatott a kabátjára. — Egyetlen egy szál ruhában szöktem el hazulról. Figyeltem az újsághirdetéseket, s mikor híret vettem, hogy ide inasokat keresnek, hátat fordítottam Udvarhelynek.

— Senkinek sem szóltál?

— Hagytam levelet, s megírtam, hogy lakatosnak jöttem. Ha tetszik, jó, s ha nem, írjanak palajbásszal... Krrr — dugta el ujját most már a Gyuri orra előtt.

Gyuri olyan feszült figyelemmel kísérte Aracsi előadását, hogy mikor hirtelen elkerentette magát, és ujjával majdnem orron döfte, ijedtében fejét az ágyhoz csapta. Utána hallgattak. Imre még mindig az ágy tejején könyökölt. Gondolatai megint otthon jártak. Szemüket nem vették le Aracsiról, az pedig kezeit hátracsapva sétált az ágyak között. Rövid alsónadrágja szélét meg-megvakarintotta, s mozdulatait olyan könnyedséggel ismételte, mintha az édesanyja házában lett volna.

— Talpra, legények! — kiáltotta be János bácsi az ébresztőt, majd megszámolta, hányan vannak, és eltávozott.

A fiúk felöltöztek. Néhány perc múlva hozták a reggelijüket. Mindenki megkapta a tálát, kanalat és villát, melyet saját magának kellett megőriznie.

— Kávé-e? — hajolt Aracsi a gőzölgő fazék felé, s orrát húzogatta.

— Elcsapja a hasatokat — felelte János bácsi.

— Mi más volna, hiszen a színe olyan, csak a szaga más.

— Finom köménymaglevés. Ez a minden reggeli nóta — mérte ki levesüket az öreg, miközben Aracsi a háta mögött szamárfüllel grimaszkodott.

A munkások szállingózni kezdtek hátra az üzem felé. Gyuriék nekiültek a levesnek. Hazai szokás szerint kenyeret aprítottak bele s jóízűen kanalazták. Aracsi unta a csendet, s vagy két falás után a levest fogai között visszaesisszentette, majd a tál fenekén kereste, de olyan komolysággal, hogy Gyuri ott is hagyta a maga ételét, s gyanús pillantásokkal fürkészte Aracsit.

A kapu felől lármás csoport közeledett.

— Hadd lássuk, fogott-é madarat a galicka — nyitott be az inaszobába Pali az öreginasok élén.

— Eddig bizonyosan igen vajegyvet — felelték a többiek, s egymást verték be az ajtón, hogy új kollégáikat láthassák.

— Majd adok én madarat — súgta maga elé Aracsi, s egy kanál levest vett a szájába. Szembe állott a betóduló öreginasokkal és fogait mutogatni kezdte, mint a mérges kutya.

— Ne-te ne! még veszett kutya es van a galickában — mondta Pali, s az ujját hergelésre tartotta. A társaság kacagta.

Gyuri már azon gondolkozott, nem velük csúfolkodnak-é, Imre is állott, mintha lába gyökeret vert volna. Aracsi morogni kezdett. A küszöbön állók már hasukat fogták a nevetéstől, mire Aracsi szemükbe fújta a levest.

Hátulról seprő emelkedett a magásba, s besuhintott közéjük.

— Az apátok nemjóját! ... így megy a munka?

A fiúk szétrebbentek és nagy robajjal szaladtak hátra az üzembe.

- Kik vagytok ti? — kérdezte Aracsit a seprős.
 Gyuri válaszolt:
 — Inasnak jöttünk.
 — Hát tudjátok-é, én ki vagyok? — kérdezte a seprős.
 — Kicsoda? — szölt bele Aracsi.
 — Én a ti gazdátok vagyok... nehogy azokról a gazemberekről ve-

Balázs Péter illusztrációja

gyetek példát, mert akkor máris mehetek a szemetek világába. Megértették?!

— Meg — felelték egyszerre.

— A szemed sem áll jól, de majd megigazítom, ha azt akarod, hogy jó barátságban legyünk — távozott el a seprős a kőház irányában, ■ visszakiáltotta: — Be a gyárba, s jelentkezni a mester úrnál!

— Éppen egy ilyen vereshajú emberrel álmodoztam, mikor a poloskák felzavartak — tette fel sapkáját Aracsi —, veres kutya, veres ló, veres ember egy se jó — emelgette öklét a kőház felé — majd adok én neki... gyertek a gyárba!

Gyors léptekkel haladtak hátra az udvaron. Tekintették a gyárépületet vizsgálta, mely a széles udvart átfogta. Egyik feleiben a sodronyszövő géposztály, másik felében épületlakatos üzem. Az emeleten vas-
 — Na dronyosztály. Az ajtó közt fogadták őket Sándor, a munka-

öttetek.

— Inasnak — nézett vele szembe Aracsi.

— Ej, te nagy tekergő vagy. Jól meggondoltátok-é a dolgot?

— Meg hát — nézett le Aracsi az alacsony, de paprikás természetű emberre.

— A kötél egye meg a nyakadat te, még a szemed sem inasnak való, de majd én varrószíjat vágok a bőrodból! Miklós! — szolt az egyik segédnek —, vegye kezelésbe ezt a betyárt a próbaidőre.

— Hát ti hová valók vagytok? — fordult Gyuriékhoz.

— Ahová maga — felelte Gyuri —, mi jól ismerjük magát.

— Hát ilyen falás gyermekekre nemigen van szükség — mérte végig tekintetével őket.

— Mi es megnövünk akkorára, mint maga.

— No majd megvállik... Takarodjatok fel az emeletre Nagy úrhoz. Neki fogtok segíteni.

A fiúk felmentek és Nagy úr mellett elfoglalták munkahelyüket. Nagy úr akkordban készítette az ágybetéteket. Inasaival megcsinálta a fakeretet és a vaskeretet, majd ráfeszítették a sodronyfonatot is. Meglehetősen gyorsan kellett mozogni, mert Nagy úrnak a szája nagyobb volt a nevéénél, és Gyuriéknak napokig kellett ugrándozniuk mellette, amíg kezdték megszokni, hogy mindegy, ha ugranak, ha nem. A nyári munkaidő tizenkét óra volt. Ezt le is dolgozták. Reggel és délben még takarítottak is. Ezenkívül Nagy úr túlórázott, s ilyenkor segítségre volt szüksége. Gyuriék pedig bentlakók voltak, iskolába sem jártak, mert még nem lehetett felszegődtetni őket, csak két év után, s így mindig kéz alatt voltak.

Túlórázni „muszáj“, mondta Nagy úr, mert a fizetés olyan alacsony, hogy csak túlórával lehet behozni a szükségletet.

Egyébként az volt a divat, hogy napszamosokat vettek fel a gyárba alacsony fizetéssel, akik hosszú éveken át dolgoztak a vállalatnál. Egy-két év után ugyan már szakmunkások helyett dolgoztak, de a fizetést továbbra is napszamosi minőségben kapták. Nagy úr is ilyen munkás volt. Házat szeretett volna építeni, ezért kérte, hogy órabér helyett vezessék be osztályán az akkordot. Az elején neki is feszült a munkának. A normát megduplázták s szombaton kétszer annyi volt a fizetése, mint amikor órabért kapott.

Még Gyuriéknak is adott egy fél kenyérre valót. Másik héten tovább akarta növelni a keresetét. Ezért aztán hajtotta a munkát, s igen Gyurit és Imrét, hogy a víz folyt le róluk. Gyuri a gép alatt ült. Feje felett a kifeszített sodrony, melyet rá kellett szegecselni a rámára. Az ő feladatuk volt, hogy az alulról bedugott szegecs fejére rátartsanak, amíg a felső felét Nagy úr megfejezi. Ment is a munka. A rátartónak még annyi ideje se volt, hogy verítékét letörölje. Csak folyt végig az arcán, s ami a szájába folyt, lenyalta.

— Gyerünk, gyerünk — állt meg Antal gyáros a hátuk mögött.

— Bizza csak rák — szolt Nagy —, ma csütörtök estére már annyit csináltunk, mint a múlt szombat estig.

— No csak rajta, mert sem naplopással szereztem a gyár előtt tíz esztendővel még kóceráj volt, s ma látjátok, mi is én munkám. Tudják, hogy magunknak is én keresem.

— Talán nem akarja azt mondani főnök úr, hogy mi nem dolgozunk eleget? — törülte meg homlokát Nagy.

— Na-na... na-na! — falta be bőrszivarát Antal, és tovább sétált.

— Ma este még tovább dolgozunk!... Megértettétek? — szólt Nagy a gyerekeknek. — Egy egész kenyérre valót kaptok, hogy boldoguljatok ti is.

Haladt a munka, Nagynak úgy folyt a verítéke, hogy még Gyurira is le-lecseppent.

— Lassabban hé, mert ebből két ház lesz, nem egy — kiabálták a lakatosok felbuztatására az öregebb inasok.

Mások ebéidő alatt táblát írtak: *Nagy, a kettőszáz százalékos normadöntő, házat épít a Búzasoron.*

— Csak fogjon a zsigora — mormogta Nagy.

— Gyurjad, Gyurka, jó fuszulyka — kezdték bosszantani a gyerekeket is.

— Hát remélem, a gyermekeknek legalább egy-egy bakancsra valót ajándékoz — mondta Pali, az öreginas, és csapta be maga után az ajtót, hogy az utána dobott kalapács el ne érje.

Gyuriék már-már kezdték komolyan venni a bakancs-kereset lehetőségét. Annál is inkább, mert Imre pénze elfogyott, s a megszokott negyedkenyeres kosztópótlékot nem vehették meg többé. Ilyenkor nézték a többiek falatozását, és nyeltek jó nagyokat. Alig várták a szombatot, hogy megkapják a kenyérajándékot, a túlórázás és szorgalmas munkájuk gyümölcsét.

Szombat is beköszöntött. Szomorú nyárelő volt. Az eső olyan szaporán verte a gyár ablakait, hogy az ember beleálmosodott volna, ha nem izgul a fizetés késése miatt. Gyuriék már a takarítást is elvégezték, s még mindig késett a bankba ment autó. Az emberek egy része haza is indult volna, de szándékukat az eső akadályozta.

Aracsi a gyár takarítása után kollégáinak sorra bemutatta, hogyan jelenik meg a gyáros sajátos gesztusaival, azután leutánozta az egyes munkások szenvedélyes mozdulatait. Az ifjúsági sarok zajos volt a nevetéstől, még Gyuriék is mosolyra húzták szájukat.

— Itt a koci — kiáltotta el magát Aracsi — mindenki érdeme szerint — folytatta bohózatát.

— Hozzák ki az üzembe — javasolta Nagy a mesternek —, hogy ne álljunk az iroda előtt ebben az esőben.

Nemsokára hozták is a borítékokba rakott fizetést, volt egy egész rostával. Nagy is megkapta a maga borítékát. Gyuriék a lába alá álltak, hogy ne felejtse el őket.

— E nem az enyém! — kiáltotta el magát Nagy —, itt valami tévedés van! — kötekedett a mesterrel.

— Hadd lássuksza, hol van tévedés?... Nagy — olvasta a borítékon —, hogy volna tévedés, hát nem ismer a saját nevére?! Mit okvetlenkedik?

— Én nem okvetlenkedem, csak nekem fizessék ki, ami jár.

— Hát ott van, még mit akar?!

— Itt csak fele van annak, ami jár!

— Na jöjjön az irodába, hadd lássuk, mi történt magával.

- Az ajtón be sem léptek, amikor Nagy elkiáltotta magát.
- Kisasszony, a kutya úristenit, hát mit gondolnak, mi vagyok én! ... nem öltem meg sem apám, sem anyám!
 - De Nagy úr kérem, hát é-én nem ...
 - De a kutya nemjóját ... hol van Antal úr?
 - Mija-mija, mi baj van, mit kiabál? — lépett ki a főnök.
 - Én nem kiabálok, csak ne kövessenek el ekkora tévedéseket ...!
 - Hadd lássam azt a tévedést — vette ki a borítékot Nagy kezéből.
 - Kérem a táblázatot, kisasszony!
 - Tessék.
 - Na, olvassa csak! ... Rendben van, talál ez pontosan ... Jöjjön Nagy, nézze meg, ellenőrizhető.
 - Engemet nem érdekel — kiabált Nagy —, én csak annyit tudok, hogy felivel fizették ki.
 - Bizonyítsa be! — kiáltott vissza a főnök.
 - Itt van a múltheti borítékom — kotorászott Nagy a pénztárcájában.
 - Ho-ho-hó! ... ezt elszámítottuk volt, ez a jó, amit a héten csináltunk. Csak nem gondolják, hogy tönkretétem magam. Nem tárgyalunk! — csukta be maga után az ajtót.
 - Akkor dolgozzon maga — kiáltotta Nagy magából kikelve.
 - Rendben van, Isten áldja meg — válaszolt Antal, majd így folytatta: — Tudja a közmondást a medvével?
 - Miféle medvével?
 - Nézzen csak ki! Ott van ni ... látja, mekkora medve ül a háztetőn? — mutatott ujjjaival a szemben lévő házra.
 - Nincs ott semmi medve! — felelte Nagy.
 - Ha nincs, akkor mehet. Tanulja meg, hogy mikor én ott medvét látok, akkor azt magának is látnia kell — és eltűnt az irodájában.
 - Nagy is kiment az ajtón. Haja egészen összeborzolódtott. Az üzem felé ment volna, de eszébe jutott a szakmunkások többszöri figyelmeztetése, s még az is, hogy a munkaidőt letörő akcióban sem vett részt. Így meg sem kísérelte, hogy kollégáitól segítséget kérjen. Egy pillanatig megállt az esőben, majd a kapu felé indult. A gyárból kórusban kiabáltak Aracsiék:
 - Nagy úr! Hol a hatos, Nagy úr? Fizesse ki a segítséget.
 - Anyátok öröme — szolt vissza Nagy —, nem láttátok, hogy én sem kaptam.
 - Gyuriék arcát savanyú mosoly ülte meg. A negyed kenyérre gondoltak s gyűlt a nyáluk.
 - No jól kikerestétek magatokat — komizkodtak a többiek. Gyuri csak nézett egyfelé, és egy szót sem tudott kiejteni a száján. Érezte, hogy mindjárt könny buggyan a szeméből. Aracsi hozzálépett, és figurázni kezdett vele. Ő állát és öklét keményen szorította, és mérges pillantásokkal utasította el Aracsit. Az észrevette szemesarkában a könny gyülemlését, és baráti hangon súgta:
 - Ne búsulj, teszünk mi szert kenyérre ...
 - Kifelé mindenki — zárta be mesterük az ajtókat.